

Hanefî Fıkhdında Kuvvetliyi Zayıfa Takdim İlkesi ile İstidlâl: Kudûrî ve Serahsî Örneği

Bünyamin Korucu

<https://orcid.org/0000-0001-8788-6171>

Dr. Öğretim Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Denizli, Türkiye

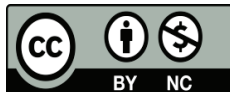
<https://ror.org/01etz1309>

bunyamink@pau.edu.tr

Atıf Bilgisi:	Korucu, Bünyamin. "Hanefî Fıkhdında Kuvvetliyi Zayıfa Takdim İlkesi ile İstidlâl: Kudûrî ve Serahsî Örneği". <i>İslami İlimler Dergisi</i> 40 (Mart 2025), 25-42. https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1535997 .
Makale Türü:	Araştırma Makalesi
Etik Beyan:	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Kurul İzni:	Araştırma için herhangi bir etik onay veya bilgilendirilmiş onam gerekmemektedir.
Geliş Tarihi:	20 Ağustos 2024
Kabul Tarihi:	16 Ocak 2025
Yayın Tarihi:	28 Mart 2025
Hakem Sayısı:	Bir İç Hakem - En Az İki Dış Hakem
Değerlendirme:	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması:	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması:	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman:	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Bildirim:	dergiislamiilimler@gmail.com
Lisans:	CC BY-NC 4.0

Öz: Kuvvetliyi zayıfa takdim ilkesi aynı anda bir arada bulunmaları mümkün olmayan iki çelişik durumdan birini diğerine tercihte dikkate alınacak ölçüyü ifade eder. Takdim ilkesini dikkate alarak yapılacak öncelimenin gerekçesi, takdim edilen şeyin bir veya daha çok yönden diğer durum veya olgudan daha kuvvetli bir konuma sahip olmasıdır. Bu çalışma bütün disiplinlerdeki akıl yürütme tarzlarında önemli bir yere sahip olan bu ilkeyi fıkhdan ilmi açılarından araştırma konusu yapmakta ve mezkûr ilkenin mahiyeti, kapsamı, önemi, tatbik şartları, diğer küllî ilkelere münasebeti ve onlar arasındaki konumunu araştırmaktadır. Yapılan araştırmalarda takdim ilkesinin Hanefî fıkhdında bir istidlâl kaynağı olarak kullanımını hakkında daha önce yapılmış hususi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle makale husûsen Hanefî fıkhdında bu ilkeye dayalı fikhî istidlâl tarzını örnek fikhî meseleleri üzerinden ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada, belirlenen eserler üzerinde gerçekleştirilen doküman analizi, elde edilen verilere dayalı betimleme, çözümleme ve yorumlama yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre takdim ilkesi birçok fıkhdan ve fıkhdan usulü kaidelerinin esasını teşkil etmekle birlikte fıkhdan ve fıkhdan usulü kaideleri arasında mütalaa edilmemektedir. Bu durumun muhtemel nedeni takdim ilkesinin fıkhdan ve fıkhdan usulü kurallarından farklı yön ve vasıflara sahip aklî-mantıkî kurallar arasında değerlendirilmiş olmasıdır. Deliller arası teâruz durumlarında uygulanacak tercih kurallarının tespitinde önemli bir role sahip olan takdim ilkesi şer'î maksat ve maslahatların öncelik-sonralık durumlarının tespitinde de en sık işlenen prensipler arasında yer alır. Fıkhdan mezheplerinin, kendi usulleri uyarınca elde ettikleri fikhî hükümleri temellendirmek ve bu hükümleri muhaliflere karşı savunmak amacıyla da bu ilkeye sıkça başvurdukları görülür. Takdim ilkesinin Hanefî fıkhdında bir istidlâl aracı olarak kullanım tarzlarını konu alan bu çalışmada örnek metinler olarak seçilen Kudûrî'nin (öl. 428/1037) *et-Tecrid*'i ile Serahsî'nin (öl. 483/1090 [?]) *el-Mebsût*'undan seçilen örnek meselelerde de bu ilkenin zikredilen amaçlarla istihdam edildiği açıkça görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fıkhdan, Hanefî Fıkhdan, Küllî Kaide, Takdim İlkesi, İstidlâl, Kudûrî, Serahsî

Argumentation Based on the Principle of Prioritisation of the Strong Over the Weak in Hanafī Fiqh: The Case of al-Qudūrī and al-Sarakhsī

Bünyamin Korucu

<https://orcid.org/0000-0001-8788-6171>

Asst. Prof. Dr., Pamukkale University, Faculty of Theology,
Department of Islamic Law, Denizli, Türkiye

<https://ror.org/01etz1309>

bunyamink@pau.edu.tr

Citation:	Korucu, Bünyamin. "Argumentation Based on the Principle of Prioritisation of the Strong Over the Weak in Hanafī Fiqh: The Case of al-Qudūrī and al-Sarakhsī". <i>İslami İlimler Dergisi</i> 40 (March 2025), 25-42. https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1535997 .
Article Type:	Research Article
Ethical Statement:	It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited.
Ethics committee approval:	The research does not need any ethical approvals or informed consent.
Date of submission:	20 August 2024
Date of acceptance:	16 January 2025
Date of publication:	28 March 2025
Reviewers:	One Internal & At Least Two External
Review:	Double-blind
Plagiarism checks:	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest:	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Grant Support:	No funds, grants, or other support was received.
Complaints:	dergiislamiilimler@gmail.com
License:	CC BY-NC 4.0

Abstract: The principle of prioritising the stronger over the weaker dictates the measure to be taken into account when preferring one of two contradictory situations that cannot coexist at the same time. The justification for the prioritisation is based on the principle that one situation or phenomenon holds a stronger position than the other in one or more aspects. This study investigates the principle of prioritisation, which plays a significant role in the rational reasoning styles in all disciplines, specifically within the science of fiqh. It investigates the nature, scope, importance, and conditions of application of this principle, as well as its relationship with other universal principles and its position among them. More specifically, this study aims to reveal the application of the principle of prioritization for argumentation in Hanafī fiqh through selected fiqh issues. To date no previous study has focused on the use of the principle of prioritisation as a source of argumentation in Hanafī fiqh, and this study is expected to contribute significantly to the literature. The methodologies employed include document analysis on the identified works. Findings indicate that the principle of prioritisation forms the basis of many principles of fiqh and usul al-fiqh. This principle, often applied in determining the priority and succession of religious aims and benefits, is among the most frequently cited in relevant contexts. It is particularly prevalent in Hanafī fiqh for justification and argumentation, as clearly seen in al-Qudūrī's (d. 428/1037) *al-Tajrīd* and al-Sarakhsī's (d. 483/1090 [?]) *al-Mabsūt*, which were selected as sample texts for this study.

Keywords: Fiqh, Hanafī Fiqh, Legal Maxim, The Principle of Prioritising, Argumentation, al-Qudūrī, al-Sarakhsī

Giriş

Fukahâ arasında genel kabul görmüş beş temel prensipten söz edilir. İlgili kaynaklarda bu prensipler meâlen şöylece sıralanır: a) İşler maksatlarına göredir, b) Zarar giderilir, c) Âdetle hükmolunur, d) Meşakkat kolaylaştırma nedenidir, e) Kesin olan şey şüphe ile ortadan kalkmaz.^[1] Bütün fıkıh mezheplerinde fikhî meselelerin kahir ekseriyetinin hükme bağlanmasında dikkate alınan bu prensipler diğer küllî fıkıh prensiplerini de kuşatan ana ilkeler olarak itibar görmüş ve kaynaklarda “beş büyük ilke” olarak adlandırılmışlardır.^[2] Mezkûr kaidelerin yanı sıra fıkıh eserlerinde kendisine sıkça atıfta bulunulmasına ve fikhî istidlâlde çokça kullanılmasına rağmen fıkıh kaideleri arasında yer verilmeyen, “kuvvetliyi zayıfa takdim ilkesi” olarak formüle edilebilecek bir ilkenin varlığından söz etmek mümkündür. Kısaca “takdim ilkesi” olarak ifade edilebilecek bu ilke aynı anda bir arada bulunmaları mümkün olmayan iki durumdan birini diğerine öncelemeyi ifade eder. Takdim ilkesini dikkate alarak yapılacak öncelemenin gerekçesi, takdim edilen şeyin bir veya daha çok yönden diğer durum veya olgudan daha kuvvetli konumda olmasıdır. Zira kuvvetli olanın zayıf olana takdim edilmesinin gerekliliği aklen ve şer’an kabul edilen temel bir ilkedir. Fıkıh literatürünün konuya ilişkin bahislerinde sıkça vurgulandığı üzere, aynı anda bir arada bulunmaları mümkün olmayan her durumda şeriat kuvvetli olanı zayıf olana takdim etmiş, akıl ve örf de bu ilkeyi benimsemiştir.^[3] Bu ilke hiçbir semâvî dinde göz ardı edilmediği gibi selim akıllar ve sâlim fitratlar bu ilkenin varlığını kabul ederek iyi, güzel ve doğru olanın tayininde onu temel ölçülerden biri olarak benimsemişler ve bu ilke uyarınca hareket etmişlerdir. Bu ilkenin gereği ise aynı hal ve zamanda bir arada bulunmaları imkânsız olan iki şeyden daha kuvvetli olanı itibara almak, kuvvetli olanı öncelemek ve daha kuvvetli varken zayıf olanla hükmetmemektir. Bu nedenle takdim ilkesi fıkıh usulünde deliller arası teâruz ve tercihte kendisine başvuru alan temel kurallardan biri olmuştur. Diğer şer’î ve aklî ilimlerde de geniş bir uygulama alanına sahip olan bu ilke, istidlâl ve argümantasyon amacıyla farklı bağlam ve münasebetlerde kendisine en çok başvuru alan ve en sık işletilen kurallar arasında yer almıştır.

Fıkıh ve fıkıh usulü literatüründe farklı münasebetlerle fikhî kaidelere değinen veya bu kaideleri husûsi araştırma konusu yapan çok sayıda eser mevcuttur. Hakkında müstakil bir çalışma yapılmamış olmakla birlikte ilgili eserlerde “kuvvetliyi zayıfa takdim ilkesi” veya kısaca “takdim ilkesi” olarak ifade edilebilecek bir kurala da sıkça atıfta bulunulduğu görülmektedir. Tespitlerimize göre, takdim ilkesini hacimli bir makalede ele alan tek araştırma yakın döneme aittir. Şefik en-Nedvî tarafından yapılan ilgili çalışmada takdim ilkesi “*Kâ’idetü (ed-Da’îffî mu’âradati’l-kaviyyi ma’dûmun hukmen) te’sîl ve tatbîq*” başlığı altında incelenmiştir.^[4] Fıkıh kaynaklarında “beş büyük fıkıh kaidesi” olarak anılan temel kaideleri ve bunların takdim ilkesi ile olan münasebetlerini değerlendiren mezkûr çalışmada takdim ilkesinin de söz konusu büyük fıkıh kurallarından biri olduğu iddia edilmiştir. Dahası bu ilkenin diğer büyük fıkıh kurallarını da kuşatan daha kapsamlı bir ilke olarak itibara alınması teklif edilmiştir. Söz konusu iddia ve teklif bu makalenin alt başlıklarından birinde ele alınarak değerlendirilmiş, takdim ilkesinin bir fıkıh kuralı olarak itibara alınmamış olmasının muhtemel nedenleri tespit edilmiş ve ilgili mesele hakkındaki sorular cevaplanmaya çalışılmıştır.

[1] Meâlen zikredilen ilkelerin Arapça ifadeleri sırasıyla şöyledir: [المشقة تجلب: العادة محكمة], [الضرر يزال], [الأمر بمقاصدها], [التيسير], [القين لا يزول بالشك]. bk. Salih b. Ganem es-Sedlân, *el-Kavâidü’l-fikhîyyeti’l-kübrâ ve mâ teferra’a ‘anhâ* (Riyad: Dâru Belensiyye, 1417/1997), 9.

[2] Tâceddin Abdülvehhâb b. Ali b. Abdülkâfi es-Sübki, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1411/1991), 12.

[3] Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısırî el-Karâfi, *Kitâbü’l-Furûk = Envâru’l-burûk fi envâi’l-furûk*, dirase ve thk. Muhammed Ahmed es-Serrâc, Ali Cum’a Muhammed (Kahire: Daru’s-Selâm, 1421/2001), 3/915.

[4] Muhammed Ali Şefik en-Nedvî, “*Kâ’idetü (ed-Da’îffî fi mu’âradati’l-kaviyyi ma’dûmun hukmen) te’sîl ve tatbîq*”, *Mecelletü’d-Dirâsâti’l-Arabiyye* 35/5 (Ocak 2017), 2907-3008.

Takdim ilkesi diğer mezhepler tarafından da aynı amaçlarla kullanılmış olmasına rağmen kuvvetli-zayıf ayrımının ictihâdî bir mesele oluşu ilkenin uygulanma tarzı ve sonuçları bakımından fikhî ihtilaflara yol açmıştır. Takdim ilkesiyle ilgili mevcut araştırmada değinilmeyen bu husus bu makalede yer verilen örnek fıkıh meseleleri üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yapılan okumalar ve konuya ilişkin literatür taraması çalışmalarında ilkenin Hanefî fıkıhında istidlâl kaynağı olarak kullanımını müstakil bir araştırma konusu yapan herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Konuyu bu başlık altında araştırmak üzere kaleme alınan bu makalede fıkıh meselelerini farklı mezheplerle mukayeseli olarak ele alan ve bu sadette mezheplerin takdim ilkesine dayalı görüşlerine ve istidlâl tarzlarına da yer veren eserler araştırılmış ve Kudûrî'nin (öl. 428/1037) *et-Tecrîd*'i ile Serahsî'nin (öl. 483/1090 [?]) *el-Mebsût*'u bu amaca uygun örnek metinler olarak seçilmiştir. Bu eserlere dayalı okumalardan elde edilen verilere istinaden konuya ilişkin bir takım tahlil ve yorumlar yapılmış ve meselenin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülen çeşitli çıkarım ve tespitlerde bulunulmuştur. Takdim ilkesinin başlıca kullanım amaçlarının tespit edilerek özellikle Hanefî fıkıhında bu ilkeye dayalı istidlâl tarzları hakkında dikkat çekici örneklerin, yer yer diğer mezheplerle mukayeseli olarak, ele alınmış olması bu çalışmanın alana sunabileceği bir diğer katkı olarak zikredilebilir.

1. Takdim İlkesine İlişkin Teorik Bilgiler

1.1. Takdim İlkesinin Mahiyeti, Kapsamı ve Fıkıh Kaideleri Arasındaki Konumu

Mahiyet bakımından takdim ameliyesi tercih faaliyeti zımında değerlendirilebilir. Zira usûl eserlerinde tercih faaliyeti hakkındaki tanımlar tercih ve takdim ameliyesi arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koymaktadır. İlgili kaynaklarda tercih “iki taraftan birinin diğerine göre daha kuvvetli olduğunu ortaya koyma faaliyeti” olarak tanımlanır. Kuvvetli varken zayıf olanla istidlâlde bulunmak bâtil ve buna istinaden verilen hüküm geçersiz ve yok hükmünde kabul edilmiştir.^[5] Tercih ameliyesinden maksat iki şey arasında daha kuvvetli olanı tespit ederek zayıf olanla hükmetmekten ve dolayısıyla bâtil olandan kaçınmaktır.^[6]

Usûl eserlerinde tercih faaliyetinin mahiyeti ve kapsamı hakkındaki izahlardan anlaşılacağı üzere takdim faaliyeti tercihten daha kapsamlıdır. Tercih, bir arada düşünülmesi mümkün olmayan çelişik iki delil ya da durum arasında ortaya çıkan teâruz durumunda kendisine başvurulacak bir akıl yürütme tarzı olup aslı itibarıyla teâruzu sona erdirmeye yönelik bir faaliyettir. Teâruz ise, birinin varlığı diğerinin varlığına engel olan en az iki şey arasındaki zıtlık ilişkisini ifade eder. Usul-i fıkıh eserlerindeki ıstılâhî tanımlara göre teâruz kuvvet bakımından birbirine eşit konumda olan iki delilin haramlık-helallik veya müspetlik-menfilik bakımından farklı hükümler ifade etmesi durumudur.^[7] Bir teâruzun varlığından ve bu teâruzun giderilmesi için bir tercih ameliyesinden söz edebilmek için deliller arasında eşitlik bulunması gerekir. Zira tercih zâhiren birbirine denk olan iki delilden birinin diğerinden daha kuvvetli olduğuna yönelik bir zann-ı galibe istinaden bir delili diğerine üstün tutarak kendisiyle amel edilmeye layık olan delili tespit etme faaliyettir.^[8]

[5] Ebü'l-Fazl Adudüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Abdülgaffar el-Îcî, *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004), 3/92; Alâüddin Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr an Usûli Fahrulislâm el-Pezdevî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 3/14, 4/6; İbnü'l-Ferrâ Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-'Udde fi usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 1/359.

[6] Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasen b. Alî el-Kannevcî, *Tahsilü'l-me'mûl min ilmi'l-usûl muhtasaru İrşâdü'l-fuhûl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 353; Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1411/1990), 8/500.

[7] Serahsî, *Usûl*, 2/12; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 3/118.

[8] bk. Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 4/112; Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 6/132.

Takdim ilkesinin, fıkhd kaynaklarında zikri geçen küllî kaideler arasında mütalaa edilmemiş olması bu kaidenin bir fıkhd prensibi olmaktan ziyade bir mantık ilkesi ve bütün disiplinlerde câri, genel-geçer bir kural olarak kabul görmüş olmasına bağlanabilir. Nitekim ilgili eserlerde küllî fıkhd kaidelerinin mahiyetini ortaya koymak amacıyla verilen tanımlar göz önüne alındığında fıkhd kaidesi “kapsamına giren ahkâmın kendisiyle bilindiği, genel yargılara (kazıyye ağlebiyye) ilişkin şer’î hüküm” olarak tarif edilebilir.^[9] Verilen tariftan anlaşılacağı üzere küllî fıkhd prensipleri fıkhd ilmindeki farklı bâb ve bahisleri içine almakta ve müşterek bir fıkhd yönü nedeniyle birbirleriyle bağlantılı bir grup şer’î hükümü kuşatmaktadır. Tarifte yer alan hüküm kavramının “şer’î” kaydıyla kayıtlanması, şer’î hükümlerle ilgili bulunmayan kaideleri dışarıda bırakmak içindir.^[10]

Kapsam itibariyle bir takım fıkhd kaideleri her ne kadar “küllî” olarak nitelenseler de istisnası olmayan fıkhd kaidesi yok gibidir. Konuya ilişkin bazı kaynaklardaki açıklamalara göre fıkhd kaidelerin “küllî” olarak nitelenmesi, kapsam dışında kalan hiçbir istisnalarının bulunmaması nedeniyle değil, kendilerinin başka bir kaide kapsamına alınamayacak kadar kuşatıcı olmalarından dolayıdır.^[11] Fıkhd kaidelerde istisnalara sıkça rastlanmasına karşın aklî kaidelerde istisnalar söz konusu değildir ki takdim ilkesi de böyledir. Dolayısıyla tam anlamıyla kuşatıcı olmayıp istisnalarının bulunuyor oluşu fıkhd kaidelerini aklî kaidelerden ayıran yönlerden biri olarak dikkate alınır. Aklî-mantıkî kaidelerle fıkhd kaideler arasındaki ortak yön ise her ikisinin de kapsamına birçok fer’î kaide ya da meselenin dâhil edilebilmesidir.^[12]

Takdim ilkesinin bir fıkhd kaidesi olarak mütalaa edilmemesinin muhtemel nedenlerinden bir diğeri fıkhd kaidelerinin naslardan istinbat yoluyla elde edilmeleri ve dolayısıyla ictihad ürünü olup bu nedenle de ihtilafa açık bulunmalarındır.^[13] Örneğin “akitlerde öne sürülen şartlarda asl olan mübahlıktır” yargısı bir takım fukahâ tarafından fıkhd kaidesi olarak kabul edilirken diğeri kısım fakihler tarafından bu kaidenin tam aksi olarak “akitlerde öne sürülen şartlarda asl olan hurmettir” yargısı bir fıkhd kaidesi olarak kabul görmektedir. Zira fıkhd kaidelerin tespiti ictihâdî bir mesele olup kaynak bakımından her zaman kesin naslara dayanmaz.^[14] Takdim ilkesi gibi, naslardan istinbat yoluyla elde edilmeyen aklî ilkeler ise hakkında herhangi bir ihtilafın bulunmaması yönüyle de fıkhd kaidelerden ayrılır. Zikredilen hususlar göz önünde bulundurulduğunda takdim ilkesini fıkhd kaideler grubunda değil, aklî-mantıkî kaideler arasında mütalaa etmek daha uygun görünmektedir. Zira mantıkî kaidelerle fıkhd kaideler arasındaki ayırt edici sınırlar dikkate alınmadığı takdirde birçok mantık kuralını usûl veya fıkhd kaidelerinden kabul etmek gerektiği yönünde hatalı çıkarımlar söz konusu olacaktır.

1.2. Takdim İlkesiyle Zımnin Ortak Kaideler

Fıkhd ve fıkhd usulü kaynaklarında farklı lafız ve ifade kalıplarıyla zikredilmiş olmakla birlikte son tahlilde kuvvetli-zayıf ilkesiyle zımnin aynı anlamda ya da onunla yakından ilişkili kabul edilebilecek birçok kaideden söz etmek mümkündür. Farklı mezheplere mensup fukahânın, eserlerinde çeşitli münasebetlerle zikrettikleri bu kaidelere örnek olarak şunlar hatırlanabilir:

[9] Tanımlar ve değerlendirmeler için bk. Necmettin Kızılkaya, Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kaideler (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021), 38-54; Ali Ahmed en-Nedvî, *el-Kavâidü'l-fıkhiyye -mefhûmuhâ, neş'etuhâ, tatavvuruhâ, dirâsetü müellefâtihâ, edilletühâ, muhimmetuhâ, tatbikâtuhâ-* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1414/1994), 43.

[10] Nedvî, *el-Kavâidü'l-fıkhiyye*, 43.

[11] Konuya ilişkin tartışmalar, farklı yaklaşımlar ve değerlendirmeler için bk. Kızılkaya, *Küllî Kaideler*, 78-83; Ayrıca bk. Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed el-Hasenî el-Hamevî, *Gamz-ü uyûni'l-basâir şerh-u Kitabi'l-Eşbâh ve'n-nezâir* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1405/1985), 1/51; Nedvî, *el-Kavâidü'l-fıkhiyye*, 44. Farklı yaklaşımlar ve değerlendirmeler için ayrıca bk. Kızılkaya, *Küllî Kaideler*, 78-83.

[12] Salih b. Ganem es-Sedlân, *el-Kavâidü'l-fıkhiyyeti'l-kübrâ ve mâ teferra'a 'anhâ* (Riyad: Dâru Belensiyye, 1417/1997), 18; Kızılkaya, *Küllî Kaideler*, 313-316.

[13] Sedlân, *el-Kavâidü'l-fıkhiyyeti'l-kübrâ*, 17.

[14] Sedlân, *el-Kavâidü'l-fıkhiyyeti'l-kübrâ*, 18.

[الأضعف أصل متأصل بتقديم القوى على] “Kuvvetli olanın daha zayıf olana takdim edilmesi yerleşmiş, köklü bir kuraldır”^[15]

[تقديم الأضعف على الأقوى باطل] “Zayıf olanın kuvvetli olana takdimi bâtıldır”^[16]

[الأضعف يسقط في مقابلة الأقوى] “Daha kuvvetli varken zayıf sâkıt olur”^[17]

[لا يجوز ترك الأقوى بالأضعف] “Güçlü olanın zayıf mukabilinde terki caiz değildir”^[18]

[لا ينقض الضعيف القوي] “Zayıf olan kuvvetli olanı nakzedemez”^[19]

[الضعيف لا يزيل القوي] “Zayıf olan kuvvetli olanı izâle edemez”^[20]

[العمل بالأقوى واجب] “Kuvvetli olanla amel etmek vaciptir”^[21]

[الضعيف في معارضة القوي معدوم حكما] “Kuvvetli karşısında zayıf, yok hükmündedir”^[22]

[العمل بالأوضح و الأقوى أولى و أخرى] “Daha açık ve daha kuvvetli olanla amel etmek daha uygun ve daha doğrudur”^[23]

[الشيء لا يُبطل ما هو أقوى منه] “Bir şey kendinden daha kuvvetli olanı iptal edemez.”^[24]

[بناء القوي على الضعيف لا يجوز] “Kuvvetli olanın zayıf olan üzerine bina edilmesi caiz değildir.”^[25]

Şerîat ahkâmı, maslahatların celbi ve mefsedetlerin def’i esasına dayanır. Takdim ilkesi maslahat ve mefsedetlerin tespiti ve bunlar arasındaki derece farklarını dikkate alarak hangisinin diğerine tercih edileceği hususunda başvurulana başlıca ilkelere dayanır. Bu nedenle, maslahat ve mefsedetleri kuvvetli-zayıf ölçüsüne göre değerlendirip bunlar arasındaki tercih kurallarından söz eden eserlerde takdim ilkesine çokça atıfta bulunulmuştur. Örneğin zarûriyyât-hâciyyât-tahsîniyyât

[15] [تقديم القوى على الأضعف أصل متأصل و بديهي] bk. Abdülali Muhammed b. Nizameddin Muhammed el-Leknevî, *Fevâtihu’r-rahâmût bi-şerhi Müsellemi’s-sübût* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1423/2002), 1/376; Ebû Muhammed Cemaleddin b. el-Hasan el-İsnevî, *Nihâyetü’s-sûl şerhu Minhacü’l-vüsûl fi ilmi’l-usûl* (Beirut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2009), 2/490; [تقديم الأقوى معين] bk. Ebû’r-Rebî’ Necmeddin Süleyman b. Abdülkavî et-Tüfî, *Şerhu Muhtasari’r-Ravza*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 1407/1987), 2/574; [يجب تقديم الأقوى] bk. Ferrâ, *el-Udde fi usûli’l-fikh*, 2/163; Tüfî, *Şerhu Muhtasari’r-Ravza*, 2/54.

[16] İcî, *Şerhu Muhtasari’l-Müntehâ* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424/2004), 3/92; Ebû Abdullah Muhammed b. Mahmûd el-İsfahânî İbn Abbâd el-Aclî, *el-Kâşifu ani’l-Mahsûl fi ilmi’l-usûl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1419/1998), 4/542.

[17] Buhârî, *Keşfü’l-esrâr*, 4/6; [لا يصار إلى الأضعف مع وجود الأقوى] bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Musa er-Rahûnî, *Tuhfetü’l-mes’ûl fi şerhi Muhtasari Müntehe’s-sûl* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2007), 2/471; Abdülhamid b. Muhammed b. Ali el-Kuds, *Letâifü’l-işârât şerh ‘alâ teshîli’t-turukât li-nazmi’l-Varakât fi’l-usûli’l-fikhîyyât* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1445/2024), 274.

[18] Ebû Ya’lâ el-Ferrâ, *el-Udde*, 1/359; Tüfî, *Şerhu Muhtasari’r-Ravza*, 2/631; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü’l-esrâr*, 3/14.

[19] Hüsameddin Hüseyin b. Ali b. Haccâc es-Signâkî, *en-Nihâye fi şerhi’l-Hidâye* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 144,(2023)/ε 2/285; Kivâmüddin Muhammed b. Ahmed el-Kâkî, *Mi’râcü’d-dirâye fi şerhi’l-Hidâye* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1444/2023), 2/325.

[20] Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Bahru’l-muhît fi usûli’l-fikh* (Kuveyt: Vizâretü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1412/1992), 2/79; Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî eş-Şevkânî, *İrşâdü’l-fuhûl ilâ tahkiki’l-hak min ilmi’l-usûl*, thk. Muhammed Hasan İsmail eş-Şafîî (Beirut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1419/1999), 2/78.

[21] İsnevî, *Nihâyetü’s-sûl*, 4/435; İcî, *Şerhu Muhtasari’l-Müntehâ*, 3/615; Ubeydullah b. Mes’ûd b. Mahmûd el-Buhârî el-Mahbûbî Sadruşşerîa, *et-Tavzih fi halli gavâmizi’t-tenkih* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1435/2014), 502; Ali b. Muhammed b. Ali er-Râmuşî, *Fevâidü’l-Pezdevî*, thk. Amir Ahmed en-Nidavî (Beirut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1438/2017), 2/341.

[22] Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlü’s-Serahsî*, thk. Ebû’l-Vefâ el-Efgânî (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2020), 2/213; [الأضعف بالنسبة إلى الأقوى في حكم العدم] bk. Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Emîru Hâc, *et-Takrîr ve’t-tahbîr* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1403/1983), 2/271, 3/3; Zeynüddîn Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed İbn Nüceym, *Fethu’l-gaffâr bi-şerhi’l-Menâr = Mişkâtü’l-envâr fi usûli’l-Menâr* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1422/2001), 310.

[23] Sa’deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah et-Teftâzânî, *Şerhu’t-Telvih ale’t-Tavzih* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2012), 1/236.

[24] İbn Emîru Hâc, *et-Takrîr ve’t-tahbîr*, 3/62; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü’l-esrâr*, 2/356.

[25] Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid İbnü’l-Hümâm, *Şerhu Fethu’l-kadîr* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424/2003), 1/483; Fahreddin Osman b. Ali ez-Zeylâî, *Tebyînü’l-hakâyik şerhu Kenzi’d-dekâik*, thk. Ahmed Azzev İnâye (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1421/2021), 1/442.

ayırımına esas teşkil eden başlıca ilke yine takdim ilkesidir.^[26] Maslahat bahislerinde takdim ilkesine dayalı diğer kurallara örnek olarak şunlar zikredilebilir:

- İki maslahat teâruz edip ikisini birden gözetme imkânı bulunmadığında birini diğerine tercih etmeyi gerektirecek bir durumun varlığı bilinirse taraflardan biri diğerine takdim edilir.^[27]
- Mefsedetlere yol açan hususlar kuvvetlerine göre derecelendirilir. Mefsedete yol açma bakımından daha kuvvetli olan hususların def'i diğerlerine takdim edilir. Zira bunların def edilmesindeki maslahat daha kuvvetlidir.^[28]
- Zarûriyyâtтан olan durumlar hâciyyâtтан olan durumlara takdim edilir.^[29]
- Kişinin bir mal üzerinde mülkiyet sahibi olduğunu gösteren durumlar farklı kuvvet derecelerine sahiptir. Bir malın kime ait olduğunu tespititte kuvvetli olan durum zayıf olana takdim edilir.^[30]
- Maslahatlar konusunda takdim ameliyesi icra edecek kimse hangi maslahatın takdim edileceğini biliyorsa bu işlemi yapar. Hangisini takdim edeceğini bilmiyorsa, kesin olarak öğreninceye kadar takdim ameliyesini icra edemez.^[31]

Takdim ilkesinin en sık işletildiği faaliyet türü deliller arası tercih faaliyetidir. Tercih bahislerinde Kur'ân-ı Kerîm âyetleri ve Hz. Peygamber'den nakledilen hadisler üzerindeki lafzî yorum ameliyesi esnasında deliller arası teâruz söz konusu olduğunda uyulacak tercih kuralları hakkındaki şu hususlar takdim ilkesine yapılan atıflara örnek olarak zikredilebilir:^[32]

- Hâs lafızlı ifade âm lafızlı ifadeye takdim edilir.
- Hadislerden daha fasih lafızlarla nakledilen rivayet diğerlerine takdim edilir.
- Tahsis görmemiş âm lafızlı ifade tahsis görmüş olana takdim edilir.
- Hakikat anlamlı ifade mecaz anlamlı ifadeye takdim edilir.
- Bir sebebe binâen varid olmuş âm lafızlı ifade herhangi bir sebeple vârid olmamış âm lafızlı ifadeye takdim edilir.
- Umûm-i belvâ olmayan durum umûm-i belvâ olana takdim edilir.
- Başka bir delille desteklenen durum öyle olmayana takdim edilir.
- Kavfî beyan ile ifade edilen hüküm fiilî beyan ile ifade edilene takdim edilir.
- Hükmü açıkça belirten ifade, kapalı ifadeye takdim edilir.

1.3. Takdim Ameliyesinin Unsurları ve Tatbik Şartları

İlgili kaynaklarda takdim ilkesi müstakil bir ilke olarak değerlendirilmediği gibi onun unsurları ve şartlarına dair herhangi bir açıklama da yapılmamıştır. Bununla birlikte, Nedvî'ye ait çalışmada takdim ameliyesi için gerekli unsurlar ve kaidenin tatbik şartları hakkında fıkıh usulü eserlerindeki tercih faaliyetiyle ilgili bahislerden mülhem olarak bir takım mülâhazalarda bulunulmuştur. Bu mülâhazalar ışığında takdim ameliyesinin unsurları, tatbik şartları ve ilgili örnekler ana hatlarıyla aşağıdaki başlıklar altında sunulabilir.^[33]

[26] Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşî, *Teşnîfü'l-mesâmi' bi Cem'i'l-cevami' li-Tâcüddîn es-Sübkî*, thk. Seyyid Abdülazîz, Abdullah Rebi (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1419/1999), 3/15; Ebû Muhammed İzzeddîn Abdülazîz b. Abdüsselâm, *Kavâidü'l-ahkâm fî masâlihi'l-enâm* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyyâti'l-Ezheriyye, 1414/1991), 1/7, 10.

[27] İbn Abdüsselâm, *Kavâidü'l-ahkâm*, 1/60.

[28] İbn Abdüsselâm, *Kavâidü'l-ahkâm*, 1/127.

[29] İbn Abdüsselâm, *Kavâidü'l-ahkâm*, 2/71.

[30] İbn Abdüsselâm, *Kavâidü'l-ahkâm*, 2/141.

[31] İbn Abdüsselâm, *Kavâidü'l-ahkâm*, 2/202.

[32] bk. Kannevci, *Tahsilü'l-me'mûl*, 355-356.

[33] bk. Nedvî, "Kâ'idetü ed-Da'if fi mu'âradati'l-kaviyyi", 2925-2926.

1.3.1. Takdim Ameliyesinin Unsurları

i) Takdim Ameliyesi: Takdim faaliyeti en az iki durum arasında kuvvetli-zayıf mukayesesi yaparak kuvvetli olanı tespit etmek ve ona göre hüküm vermeyi ifade eder. Takdim edilecek şeyin tespit ve tayini takdime konu olan hususlar hakkında etraflı bilgi sahibi olmayı gerektirir. Bu nedenle takdim ameliyesi ancak bir uzman tarafından icra edilebilir. Bir hususun diğerine öncelenmiş olduğu, konu hakkında değerlendirme yapma yetkisine sahip uzmanın ilgili mesele hakkındaki davranışı veya sözlü ifadesiyle anlaşılır. Örneğin bir müctehidin aynı konuda vârid olmuş birden çok hadis arasında bir rivayeti çeşitli gerekçelerle diğer rivayetlere tercih etmesi böyledir. Namazda okunacak teşehhüt hakkında nakledilen farklı rivayetler buna örnek olarak gösterilebilir. Teşehhüt hakkında birden çok rivayet bulunmakla birlikte mezhep imamları bunlardan birini bir takım gerekçelerle diğer rivayetlerden daha kuvvetli bularak diğer rivayetlere takdim etmiş ve o rivayeti esas alarak hüküm vermişlerdir.^[34]

ii) Takdim Ameliyesinin Tarafları (Kuvvetli-Zayıf): Takdim ameliyesinin doğası gereği biri diğerine takdim edilecek en az iki tarafın bulunması gerekir. Aralarında takdim ameliyesi icra edilecek taraflar iki şer'î delil olabileceği gibi Kitap veya Sünnette aynı konuda iki farklı nas ya da aynı meselede aynı müctehide ait iki farklı görüş vb. hususlar da olabilir.

Takdim ameliyesi için taraflardan birinin diğerine tercih ve takdimini mümkün kılan bir üstünlük durumunun tespiti zaruridir. Zira kuvvet bakımından eşit durumda olup birini diğerine takdimi mümkün kılacak bir hususun tespit edilemediği durumlar arasında takdim ameliyesinin icrası mümkün değildir. Örneğin Hanefî yargılama hukukuna göre, delil çokluğu delili daha kuvvetli kılmaz. Dolayısıyla ispat vasıtası olarak iki şahidin yeterli kabul edildiği bir davada taraflardan biri iki şahit getirmişken buna mukabil diğer taraf daha fazla sayıda şahit gösterse hâkim daha fazla şahidi bulunan tarafın delilini daha kuvvetli kabul ederek onun lehine karar veremez. Çünkü Hanefî yargılama hukukuna göre iki şahidin yeterli olduğu davalarda ikiden fazla şahit getirmek delil üstünlüğü olarak değerlendirilmez ve delil kuvveti bakımından bunlar arasında herhangi bir fark görülmez.^[35] Dolayısıyla bunlardan biri daha kuvvetli bir ispat vasıtası kabul edilerek diğerine takdim edilemez.

iii) Takdim Ameliyesini İcra Edecek Uzman: Takdim ameliyesi iki durum arasında kuvvet ve zayıflık durumlarına vakıf olmayı gerektirir. Zira takdime konu olan hususlar arasında uzmanlık düzeyinde kuvvetli-zayıf muhakemesi yapılarak farklılık veya eşitlik durumlarının tespiti gerekir. Dolayısıyla takdim faaliyetinin, icra edileceği ilgili alan, bahis ve mesele hakkında yetkin ve ehliyet sahibi kişiler tarafından yürütülmesi gerekir. Kuvvetli olan varken zayıf olanla hükmetmek ya ilgili konu hakkında yeterli bilgi sahibi olmayan kişinin ya da konu hakkında bilgisi olmasına rağmen art niyetli davranıp kuvvetli ile zayıf arasındaki mertebe farkına riayet etmeyen kimsenin işidir.^[36] Yukarıda verilen örnekte geçtiği üzere zâhiren biri diğerinden daha kuvvetli olduğu zannedilen iki husus, aslında kuvvet bakımından eşit konumda olabilir. Dolayısıyla takdim faaliyetini gerçekleştirecek fakihin takdime konu olan hususlar arasında mezhep imamları tarafından yapılmış ve mezhepte genel kabul görmüş kuvvetli-zayıf mukayeseleri ve takdim ameliyeleri hakkındaki bilgilere vakıf olması ve kendi tasarrufuna bırakılan meselelerde ise kuralı nasıl tatbik edeceği hakkında yeterli bilgi, donanım ve uzmanlığa sahip bulunması şarttır.

Takdim ilkesine ait unsurların teşekkül edebilmesi için de diğer bir takım şartların tahakkuk etmiş olması gerekir. Bu şartlar maddeler halinde aşağıdaki gibi sıralanabilir:^[37]

[34] Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 1/27-29.

[35] bk. Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, 8/500; Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003), 8/333.

[36] İbn Abdüsselâm, *Kavâidü'l-ahkâm*, 1/7, 15.

[37] bk. Nedvî, "Kâ'idetü ed-Da'if fî mu'âradati'l-kaviyyi", 2925-2926.

i) Takdimin tarafları arasında bir teâruzun bulunması, ii) Taraflar arasındaki teâruzu uzlaştırma imkânının bulunmaması, iii) Takdim ameliyesine konu olan taraflardan birinin daha kuvvetli konumda olması, iv) Taraflardan birinin daha kuvvetli olduğu hususunda şüphe bulunmaması, v) Taraflardan birini diğerine takdim için gösterilen gerekçenin muteber bir gerekçe olması.

1.3.2. Takdim Ameliyesinin Tatbik Şartları

İki şey arasında birini diğerine tercih ve takdim etmeyi gerektiren unsurlar ve bunlarla ilgili şartlar tahakkuk ettiğinde takdim ameliyesinin bilfiil icra edilme aşamasına geçilmiş olur. Bu aşamanın sağlıklı bir şekilde tamamlanması da yine bir takım şartların gerçekleşmiş olmasına bağlıdır. Söz konusu şartlar başlıklar halinde aşağıdaki gibi hülâsa edilebilir.^[38]

i) Takdim ameliyesinin gerçekleşmesine mani olacak hârici bir durumun ortaya çıkmaması, ii) Takdim edilecek güçlü tarafın takdime mani bir nitelik taşımaması, iii) Takdimi gerektiren muteber gerekçenin takdim ameliyesine kadar varlığının devam etmesi, iv) Güçlü olması nedeniyle takdim edilen tarafın kendisinden daha güçlü başka bir tarafa muâriz olmaması, v) Zayıf olan tarafı takviye ederek güçlü hale getirecek unsurların bulunmaması, vi) Daha kuvvetli konumda olduğuna zannî olarak karar verilen şeyin kesin ve kat'î durumdaki bir şer'î maksatla çelişmemesi.

2. Hanefî Fıkhdında Takdim İlkesiyle İstidlâl: Kudûrî ve Serahsî Örneği

Kudûrî'nin *et-Tecrîd*'i ile Serahsî'nin *el-Mebsût*'u Hanefî mezhebinin müdellel metinleri olması bakımından önem arz etmektedir. Her iki eser de pek çok konuda mezhebin fikhî görüşlerini diğer mezheplerin görüşleriyle mukayeseli olarak ele almakta, diğer mezheplerin delillerine karşın Hanefîlerin delillerini münazara ve cedel yöntemlerini kullanarak savunmaktadır.^[39] Kudûrî ve Serahsî özelinde Hanefî fakihlerin takdim ilkesini furû-i fikh meselelerine tatbikine ve bu kaideyle istidlâl keyfiyetine örnek olarak aşağıdaki meseleler zikredilebilir.

2.1. Köpek Derisini Tabaklama Yoluyla Temizleme İmkânı

Hanefî fakihlere göre köpek derisinin tabaklama işlemiyle temizlenmesi mümkün iken Şâfiîlere göre bu mümkün değildir. İlgili mesele hakkındaki tartışmada her iki taraf da takdim ilkesiyle istidlâlde bulunarak kendi görüşlerini savunmuşlardır. Bununla birlikte, ilgili mesele kuvvetli olanla zayıf olanı tayin ve tespit için ichtihâdî bir konu olması nedeniyle takdim ameliyesinin mezhepler arasında farklı tarzda icra edildiğini ve bunun da hüküm ihtilafına yol açtığını gösteren dikkat çekici bir örnektir. Kudûrî zikri geçen mesele hakkında Hanefîlerle Şâfiîler arasında bu tür bir ihtilafın söz konusu olduğundan söz eder ve her iki mezhebin kuvvetli-zayıf tespitindeki görüş ihtilafını aktarırken şu bilgileri verir: Şâfiîlere göre hayatta olma vasfı canlıların temiz sayılma sebepleri arasında en güçlü olanıdır. Zira canlı olma durumu hayvanın hem etinin hem de derisinin temiz kabul edilmesine neden olur. Tabaklama ise hayvanın etini değil sadece derisini temiz kılar. Bu nedenle tabaklama konum olarak daha zayıftır.^[40] Buna göre, Şâfiîler kuvvetli-zayıf mukayesesi yaparak takdim ilkesi gereğince kendi görüşlerini şöyle temellendirirler: Köpek hayatta iken dahi eti ve salyası necis kabul edilen bir hayvandır. Tabaklama yoluyla temizlik hayatta olma yoluyla temizlikten daha zayıftır. Dolayısıyla canlı iken dahi temiz sayılmayan bir hayvanın, öldükten sonra tabaklama yoluyla derisinin temiz sayılması mümkün değildir.^[41]

[38] Tatbik şartları hakkında açıklamalar için bk. Nedvî, "Kâ'idetü ed-Da'if fi mu'aradati'l-kaviyyi", 2930-2932.

[39] Kudûrî'nin fikhî tartışmalarda cedel yöntemini kullanma tarzı hakkında bk. Ahmet Numan Ünver, "Cedelin Fikh İlminde Kullanımı: Kudûrî ve Ebu't-Tayyib et-Taberî Arasındaki Bir Münâzara Bağlamında", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/39 (Haziran 2019), 67-91.

[40] [...] والدباغ أضعف... والحياة أقوى المطهّرات...] bk. Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr el-Kudûrî, *Mevsû'atü'l-kavâ'idü'l-fikhiyyeti'l-mukârene = et-Tecrîd*, thk. Muhammed Ahmed Sirac, Ali Cum'a Muhammed (Kahire: Dâru's-Selâm, 1424/2004), 1/81.

[41] Kudûrî, *et-Tecrîd*, 1/81.

Hanefîlere göre ise hayvanın derisini temiz kılan en kuvvetli vasıf hayvanın hayatta olması değil, derinin tabaklanmış olmasıdır.^[42] Çünkü tabaklama canlı iken necis olduğunda ihtilaf bulunmayan hayvanların dahi öldükten sonra derilerini temiz hale getiren bir uygulamadır. Köpeğin hayatta iken necis olduğu ihtilafı bir konudur. Zira konuyla ilgili hadis haber-i vâhiddir. Tabaklama yoluyla daha kuvvetli necaset dahi giderilebiliyorsa daha zayıf necaset evleviyetle giderilir. Dolayısıyla köpektan daha necis hayvanların derileri bile tabaklama yoluyla temiz oluyorsa köpeğin derisi de tabaklama yoluyla temiz hale gelir.^[43]

Mezkûr meselede takdim ilkesi iki farklı mezhep tarafından başvuru ortak aklî delil olmasına rağmen kuvvetli ve zayıf olan durumların tespiti hakkındaki ihtilafın elde edilen fikhî hükümlerde ihtilafa neden olduğu görülmektedir. Söz konusu meselede dikkat çeken diğeri bir husus takdim ilkesine atıfla yapılan tartışmanın cedel yöntemlerinden muârazaya başvuru olarak yürütülmesi ve her iki tarafın da kendi kıyasının daha güçlü olduğunu iddia ederek takdim ilkesi uyarınca kendi kıyasının tercih edilmesi gerektiğini savunmasıdır.^[44]

2.2. Farz Namazlarda Kıraat

Serahsî farz namazlarda kıraat meselesi hakkında Şâfiî'nin (öl. 204/820) kuvvetli-zayıf ilkesine dayalı istidlâlde bulunduğunu belirtir. Söz konusu meselede Hanefîlere göre kıraat farz namazların sadece ilk iki rek'atında farz iken Şâfiî'ye göre bütün rek'atlarda kıraat yapmak farzdır. Serahsî'nin naklettiği şekliyle Şâfiî nafile namazların bütün rek'atlarında kıraatin farz olduğu hakkında fakihler arasında ihtilaf bulunmadığını belirttikten sonra farz namazın nafile namazdan daha kuvvetli olduğunu ve dolayısıyla farz namazların bütün rek'atlarında kıraatin evleviyetle farz olması gerektiğini söyleyerek kendi görüşünü savunmuştur.^[45] Serahsî bu konuda Hanefîlerin kuvvetli-zayıf ilkesi üzerinden herhangi bir istidlâlde bulunduğundan söz etmez. O, Hanefîlerin bu meselede dayandıkları delilin sahâbe icmâi olduğunu söyler.^[46] Söz konusu mesele takdim ilkesinin "evleviyet kıyası" olarak da işletildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Kudûrî de eserinde söz konusu meseleyi ele almış ve iki tarafın da delillerini ortaya koymuş olmasına rağmen ne Şâfiî'nin ne de Hanefî fakihlerin kuvvetli-zayıf mukayesesine dayalı bir istidlâlde bulduklarından bahsetmemiştir.^[47]

2.3. Namaz Esnasında Abdestin Bozulması

Kudûrî namaz esnasında abdestin kasıtsız olarak bozulması durumunda Hanefî imamlara göre kişinin yeniden abdest alıp namazına kaldığı yerden devam edebileceğini, Şâfiîlere göre ise bu kişinin namaza yeniden başlaması gerektiğini söyler. Kudûrî her iki mezhebin dayandığı delilleri zikrederken Hanefîlerin takdim ilkesiyle de istidlâlde bulduklarını ifade eder. Kudûrî'nin naklettiğine göre Şâfiîler hadisin namaza başlamaya engel olduğu gibi namaza devam etmeye de engel olacağını belirterek kendi görüşlerini savunmuşlardır. Şâfiîlerin bu itirazına Hanefîler kuvvetli-zayıf mukayesesini yaparak cevap vermişlerdir. Şöyle ki, bir işe devam etmek (bekâ), bir işe başlamaktan (ibtidâ) daha kuvvetlidir.^[48] Dolayısıyla bir işin devamına engel olmayan bir şey o işin başlangıcına engel olabilir. Başlı açık halde namaz kılarken azat edilen kadın kölenin

[42] [الدباغ أقوى المطهرات...] bk. Kudûrî, *et-Tecrîd*, 1/81.

[43] Kudûrî, *et-Tecrîd*, 1/81.

[44] Benzer örnekler için bk. Ünver, "Cedelin Fıkıh İlminde Kullanımı", 73-85.

[45] Serahsî, *el-Mebsût*, 1/18.

[46] Serahsî, *el-Mebsût*, 1/18.

[47] bk. Kudûrî, *et-Tecrîd*, 1/485.

[48] [أضعف، والبقاء أقوى... الابتداء] bk. Kudûrî, *et-Tecrîd*, 2/622.

başını örterek namazına devam etmesi ve namaz esnasında özür kanı (istihâza) gelen kadının durumu buna örnektir.^[49]

Serahsî söz konusu meseleyi ele aldığı bahislerde genel kurala (kıyas) göre bu durumdaki kişinin yeniden abdest alıp namazı baştan kılması gerektiğini belirttikten sonra söz konusu kuralın gerekçesi olarak namaza başlamak için abdestin şart olduğu gibi namaza devam etmek için de şart olduğunu söyler. Mesele hakkında tarafların delillerine de yer veren Serahsî, Şâfiî'nin ve son görüşüne göre Mâlik'in (öl. 179/795) kıyasa göre hükmettiklerini, Hanefîlerin ise konu hakkında nakledilen bir hadis gerekçesiyle kıyası terk edip istihsâna göre hüküm verdiklerini belirtir. Söz konusu mesele kıyas ve istihsân delilleri arasındaki kuvvetli-zayıf mukayesesine dayalı olarak yapılan istidlâl için zikredilebilecek öğretici örneklerden biri olarak tespit edilebilir. Serahsî farklı mezheplerin delillerini zikrettiği bu meselede deliller arasında kuvvetli-zayıf mukayesesine dayalı istidlâlin de bulunduğu hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir.^[50]

2.4. Cuma Günü Öğle Namazı Kılan Kişinin Durumu

Serahsî cuma günü cuma namazı kılmayıp öğle namazı kılan kimsenin üzerinden cuma farziyetinin düşmeyeceğini, o kişinin kıldığı öğle namazının nafîle kabul edileceğini belirtir. Ancak cuma günü dışındaki günlerde kişinin öğle namazını kendi başına kılıp sonra camide cemaate yetişerek tekrar kılması durumunda, evinde kıldığı namazın vakit namazı, ikinci defa kıldığı öğle namazının ise nafîle namaz olarak sayılacağını söyler. Serahsî bu iki hususu birbirinden ayıran ölçünün kuvvetli-zayıf ilkesi olduğunu ifade eder. Onun açıklamalarına göre bu iki mesele arasındaki hüküm farkı cuma namazının öğle namazından daha kuvvetli olmasından kaynaklanmaktadır. Cuma namazını daha kuvvetli hale getiren neden onun edası için bir takım ek şartların yerine gelmiş olması gerekirken aynı şartların öğle namazının edası için gerekli olmamasıdır. Meseleyi gerekçelendirirken zayıf olanın kuvvetli olan karşısında varlık gösteremeyeceğini ifade eden Serahsî bu iki namaz arasında güçlü olan cuma namazının eda edilmesiyle kişinin üzerindeki vakit namazı farziyeti düşmüş olacağından daha önce kılınan cuma namazına göre zayıf konumda olan öğle namazına itibar edilmeyeceğini söyler. Cuma dışındaki günlerde ise kişinin kıldığı ilk öğle namazı ile kişinin üzerinden vakit namazı farziyeti düşmüş olur. Çünkü ilk kıldığı namazla ikincisi arasında kuvvet bakımından herhangi bir fark yoktur. Kuvvet açısından eşit oldukları için ilk kılınan öğle namazı vakit namazı, ikinci kılınan öğle namazı ise nafîle olarak kılınmış olur.^[51]

2.5. Hacca Umreyi Eklemek

Kudûrî ifrâd haccı için ihrama girmiş kişinin fikrini değiştirip umreyi de ekleyerek kırân haccı yapmaya niyetlenmesinin Hanefîlere ve Şâfiî'nin kavli-kadîmine göre caiz olduğunu belirtir. Şâfiî'nin kavli-cedîdinde ise bunun caiz görülmediğini, bu görüşün delilleri arasında Şâfiî'nin kuvvetli-zayıf ilkesine de yer verdiğini söylenen Kudûrî'nin naklettiği bu istidlâlî göre vakfe ve şeytan taşıma gibi ek bir takım menâsike ihtiyaç duyması nedeniyle hac umreden daha kuvvetlidir. Cariye üzerine hür kadınla evlenmekte olduğu gibi, kuvvetli olan zayıf olana eklenebilir. Zayıf olan ise kuvvetli olana eklenemez; hür kadın üzerine cariye ile evlenmenin caiz olmadığı gibi umre de hacca eklenemez.^[52] Şâfiî kaynaklar da Kudûrî'nin verdiği bilgilerle örtüşen izahlara yer verirler ve mezkûr meselelerin Şâfiî mezhebindeki aklî dayanakları arasında kuvvetli-zayıf ilkesinin de bulunduğunu gösteren açıklamalar yaparlar.^[53]

[49] Kudûrî, *et-Tecrid*, 2/622.

[50] Serahsî, *el-Mebsût*, 1/169.

[51] Serahsî, *el-Mebsût*, 1/176. Cuma namazı hakkında benzer bir istidlâl için bk. a.mlf. *el-Mebsût*, 2/33-34, 90.

[52] Kudûrî, *et-Tecrid*, 4/1691.

[53] bk. Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr hüve Şerhu Muhtasari'l-Müzenî*, thk. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1999), 4/38; Ebü'l-Hüseyn b.

Söz konusu mesele kuvvetli olanın zayıf olana eklenmesinin geçersizliği konusuna örnek olmakla birlikte, ekleme işleminin geçerli olabilmesi için kuvvetlinin önce, zayıf olanın ise sonra gelmesi gerektiği dikkate alındığında ilgili meselenin de son tahlilde kuvvetliyi zayıf olana takdim kuralı bağlamında ele alınabileceğini söylemek mümkündür.

2.6. Hür Kadın Üzerine Köle Kadın ile Evlenmek

Serahsî hür bir kadınla evli iken köle bir kadını kuma olarak almanın Hanefî imamlar arasında caiz görülmediğini, köle kadınla yapılan nikâhın geçersiz olduğunu belirtir. Bu tür bir evliliğin tek bir akitle yahut ayrı akitlerle yapılmış olması arasında fark bulunmadığını, her iki durumda da kadın köle ile yapılan nikâh akdinin geçersiz olduğunu ifade eden Serahsî ilgili konu hakkında İbn Ebû Leylâ'ya (öl. 148/765) ait muhalif bir görüşten de söz eder. İbn Ebû Leylâ hür bir kadınla köle bir kadını tek bir akitle nikâhlama durumunda akitlerin her ikisinin de geçersiz olduğunu savunmaktadır. Ona göre bir akdin bir kısmı geçersizse tamamı geçersiz olur. Dolayısıyla hür kadınla köle kadını tek bir akitle nikâhlamakla iki kız kardeşi bir akitle nikâhlamak arasında hüküm bakımından herhangi bir fark yoktur.^[54]

İbn Ebû Leylâ'nın muhalif görüşüne karşı Serahsî Hanefîlerin görüşünü savunurken aklî delil olarak kuvvetli-zayıf ilkesiyle de istidlâlde bulunur. Bu istidlâle göre hür kadınla yapılan nikâh köle kadınla yapılan nikâhtan daha kuvvetlidir. Çünkü hür kadınla yapılan nikâh diğer nikâhtan önce de, sonra da olsa geçerlidir. Köle kadının nikâhı daha zayıf olduğu için diğer nikâhı ortadan kaldıramaz, bilakis kendisi ortadan kalkar. Ancak iki kız kardeşin nikâhı farklıdır. Onlar kuvvet bakımından birbirine eşittir. Bu nedenle onlardan biri ile yapılacak nikâh diğeri ile yapılacak nikâhı hükümsüz kılar.^[55]

2.7. Satım Akdinde Anlaşmazlık Nedeniyle Taraflara Yemin Tevcihi

Serahsî satılan mal mevcut iken satıcı ile alıcı arasında satış bedeli hakkında anlaşmazlık çıktığında genel kurala (kıyas) göre satıcının sözüne bakılarak hüküm verilmesi gerekirken Hanefîlerin konuya ilişkin hadisleri dikkate alarak istihsâna göre hüküm verdiklerini ifade eder. Bu hükme göre her iki tarafa da yemin tevcih edilir ve bundan sonra da satıcı ve alıcı çift taraflı olarak akdi feshederler.^[56] Hanefî imamlar böyle bir anlaşmazlık durumunda iki tarafa da yemin tevcih edilmesi gerektiğinde ittifak etmekle birlikte yeminin önce hangi tarafa tevcih edileceği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ebû Yûsuf (öl. 182/798), Züfer (öl. 158/775) ve kendisinden nakledilen iki görüşten birine göre Ebû Hanîfe'nin (öl. 150/767) yemin tevcihine satıcı ile başlanması gerektiği görüşüne sahip olduğunu belirten Serahsî bu görüşün aklî gerekçeleri hakkında izahat verir. Bu açıklamalara göre anlaşmazlık durumlarında yemin tevcihinde bulunmaktan maksat yeminden kaçınacak tarafı ortaya çıkarmaktır. Söz konusu anlaşmazlıkta yeminden kaçınmaya daha eğilimli taraf satıcıdır. Bu nedenle önce satıcıya yemin tevcih edilir.^[57]

Serahsî ilk görüşü gerekçeli olarak izah ettikten sonra Ebû Yûsuf'un önceleri savunduğu bu görüşten rucû ederek yemin tevcihine müşteriden başlanması gerektiği yönünde görüş belirttiğini, Muhammed b. Hasan'ın (öl. 189/805) ve kendisinden nakledilen diğer rivayete göre Ebû Hanîfe'nin de bu görüşte olduğunu söyler. Bu görüşün aklî gerekçesi olarak Serahsî şu açıklamalarda bulunur: Genel olarak anlaşmazlıklarda yemin, dava konusu şeyi inkâr eden tarafa tevcih edilir.

Ebi'l-Hayr Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim el-İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûri (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421/2000), 4/73; Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984), 3/323.

[54] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/118.

[55] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/118-119.

[56] Serahsî, *el-Mebsût*, 13/30.

[57] Serahsî, *el-Mebsût*, 13/30.

Satıcı ile alıcı arasındaki mezkûr anlaşmazlıkta dava konusu şeyi inkâra daha eğilimli olan taraf alıcıdır. Bu nedenle yemin öncelikle alıcıya tevcih edilir.^[58] Takdim ilkesinden açıkça söz etmese de Serahsî'nin konuya ilişkin izahlarında bu ilkeye îmada bulunduğu söylenebilir. Nitekim ilgili mesele hakkında Kudûrî'nin ifadelerinden, Şâfiîlerin bu ilkeyle istidlâlde buldukları ve buna mukabil Hanefîlerin de yine takdim ilkesiyle istidlâlde bulunarak buna cevap verdikleri anlaşılmaktadır. Konuya ilişkin açıklamalarında Kudûrî, satıcı ile müşteriden hangisinin yeminden kaçınma durumunun daha kuvvetli olduğu konusunda Şâfiîlerle Hanefîlerin ihtilaf ettiklerini belirtir. Şâfiîler satıcının, Hanefîler ise müşterinin içinde bulunduğu durumu yeminden kaçınma bakımından daha kuvvetli kabul etmişler ve her iki taraf da takdim ilkesi gereğince hükmederek kendi kanaatlerine göre kuvvetli gördükleri durumu diğerine takdim ederek farklı sonuçlara ulaşmışlardır.^[59]

2.8. Cinayet İşlemiş Kölenin Satılması

Cinayet işlemiş bir kölenin satılması durumunda satım akdinin geçerliliği fukâha arasında tartışma konusu olmuştur. Kudûrî ilgili mesele hakkında Hanefîlere göre bu satım akdinin geçerli olduğunu, Şâfiî'ye nispet edilen iki görüşten birine göre ise böyle bir satım akdinin geçerli olmayıp feshedileceğini nakleder. Şâfiî'nin mezkûr görüşünün gerekçelerinden söz eden Kudûrî satılan köle üzerinde başka bir insana ait hak bulunması nedeniyle bu akdin Şâfiî'ye göre geçerli sayılmadığını belirtir. Şâfiî'nin dayandığı aklî delillerden de söz eden Kudûrî, bu mesele hakkında Şâfiî'nin rehin hakkı ile cinayetten kaynaklanan hak arasında kuvvetli-zayıf mukayesesi yaptığını ifade eder. Dolayısıyla Şâfiî'nin bu mukayeseye dayanarak yapmış olduğu istidlâlde göre başkasına ait rehin hakkından dolayı kölenin satımı caiz olmuyorsa ondan daha kuvvetli bir hak olan cinayet nedeniyle böyle bir akdin evleviyetle caiz olmaması gerekir. Hatta bir köle üzerinde bu iki hak bir arada bulursa cinayet hakkı rehin hakkına takdim edilir.^[60]

Kudûrî sözü edilen iki hak arasında kuvvetli-zayıf mukayesesinde Hanefîlerin farklı görüşte olduklarını, onlara göre rehin ve benzeri nedenlere dayalı olan mülkiyet hakkının cinayet hakkından kuvvetli olduğunu, dolayısıyla cinayet hakkının onunla mukayese edilerek satıma engel teşkil ettiği sonucuna varmanın yanlış olduğunu ifade eder.^[61] Bu mesele de her iki mezhepte kuvvetli-zayıf ilkesi ile istidlâlde bulunulmasına rağmen hangi hususun daha kuvvetli ve bu nedenle takdime lâyık olduğu konusunda tarafların ihtilaf ettiğini gösteren örneklerden biridir.

2.9. Kölenin Mülkiyet Edinmesi

Kudûrî hür olmayan kimsenin mülk edinme hakkıyla ilgili tartışmada Hanefî imamların görüşü yanında Mâlik ve Şâfiî'nin görüşlerini de nakleder. Hanefî imamlara göre, efendisi yetki verse dahi kölelik mülk edinmeye engeldir. Şâfiî'ye göre ise efendisi yetki vermişse köle mülk edinme hakkına sahip olur. Mâlik'e göre ise efendisi yetki vermese de köle mülkiyet hakkına sahiptir.

Tarafların dayandıkları naklî delilleri ve Hanefîlerin cevaplarını zikrettikten sonra Kudûrî aklî delillere yer verir. Bu deliller arasında daha kuvvetli mülk edinme sebebi olan mirasçılıktan söz eder ve kölenin miras yoluyla dahi mülk edinmeyeceğini söyler. Mülk edinme sebepleri arasında kuvvetli-zayıf mukayesesi yapan Kudûrî mülk edinme yollarından en güçlüsünün mirasçılık olduğunu, zira diğer mülk edinme yollarıyla malik olunamayan şeylere miras yoluyla malik olunabildiğini, ancak kölenin miras yoluyla dahi mülk edinmesinin caiz olmadığını belirtir. Dolayısıyla

[58] Serahsî, *el-Mebsût*, 13/30.

[59] Kudûrî, *et-Tecrîd*, 5/2546. Şâfiîlerin istidlâli için bk. Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 9/495.

[60] Kudûrî, *et-Tecrîd*, 5/2481; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 6/103; İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, 5/321.

[61] Kudûrî, *et-Tecrîd*, 5/2481.

bu istidlâle göre, kölenin daha kuvvetli bir mülk edinme sebebiyle dahi herhangi bir mala malik olması mümkün değilse, nispeten daha zayıf bir mülk edinme yolu olan akitle bir mala sahip olması evleviyetle mümkün değildir.^[62]

2.10. Ölen Kişinin Mirasına Taalluk Eden Haklar

Serahsî miras malına taalluk eden haklar sahiplerine verilirken en kuvvetli haktan başlanıp sırasıyla devam edilmesi gerektiğini söyler.^[63] Dolayısıyla Serahsî'nin, miras malında pay sahipleri arasındaki öncelik sırasını belirlemede takdim ilkesine zımnen atıfta bulunduğu söylenebilir. Onun ilgili konu hakkındaki açıklamalarına göre bu haklar arasındaki kuvvetli-zayıf sıralaması ortak aklın vardığı yargılardan ve dinin temel kaynaklarından (usûl) elde edilen delillere göre yapılır.^[64] Dolayısıyla bu hususlar dikkate alınarak yapılacak sıralamaya göre, ölen kimsenin terikesine taalluk eden en kuvvetli hak mevtanın cenaze işlemleri (techîz ve tekfîn) olup bu işlemler normal ölçülere göre (ma'rûf) yerine getirilir. Serahsî cenaze işlemlerinden sonraki hak sıralamasında ölen kişiden mâlî alacağı olan kimselere ait hakların ölenin vasiyetinden ve mirasçılara ait haklardan önce geldiğini belirtir. Serahsî terikeye taalluk eden haklar arasındaki kuvvetli-zayıf sıralamasının şer'î delilleri hakkında da ayrıntılı bilgiler verir.^[65] Bu açıklamalara göre, ölen kişinin mirasından yapılacak harcamalar ve ödemeler kuvvetliden zayıfa doğru şöyle sıralanır: i) cenaze işlemleri, ii) mâlî alacaklıların hakları, iii) vasiyet sahiplerinin hakları, iv) mirasçılarının hakları. Serahsî mirasçılar arasındaki pay dağılımında da öncelik sırasının yine kuvvetli-zayıf ilkesine göre belirlendiğini söyler. Onun yaptığı izahlara göre mirasçılık sebeplerinden en güçlüsü asabeliktir. Asabeliğin diğer mirasçılık sebeplerinden daha güçlü kabul edilme nedenini Serahsî şöyle açıklar: "Mirasçılık sebeplerinden en güçlüsü asabeliktir. Çünkü diğer pay sahipleri için miras malının tamamını hak etme durumu söz konusu olmazken asabe böyle değildir. Asabeliğin mirasçılık sebeplerinden biri olduğu konusunda ittifakın bulunması da onun en kuvvetli mirasçılık sebebi kabul edilmesinin gerekçelerindedir. Örneğin zevi'l-erhâmın mirasçılığı konusunda böyle bir ittifak yoktur."^[66]

Kudûrî de ilgili bahislerde Hanefî ve Şâfiîlerin takdim ilkesine dayalı çeşitli istidlâllerine yer vermiştir.^[67]

2.11. Mûsîsini Öldüren Katile Yapılan Vasiyetin Hükümü

Kudûrî mûsîsini öldüren kimse lehine yapılan vasiyetin hükümü hakkında Hanefîlerin ve Şâfiî'nin görüşünü nakleder. Hanefîlere göre böyle bir vasiyet geçersiz olup cinayetin vasiyetten önce ya da sonra işlenmiş olması fark etmez. Şâfiî'den nakledilen iki görüşten biri de böyledir. Ondan nakledilen diğer görüşe göre ise cinayet vasiyetten sonra işlenmişse vasiyet bâtül olmaz. Hanefîlerin konuya ilişkin naklî delillerinden sonra aklî delillerini de zikreden Kudûrî bu deliller arasında takdim ilkesine yer verir. Onun açıklamalarına göre Hanefîler mirasçılıkla vasiyet arasında kuvvetli-zayıf mukayesesi yaparak takdim ilkesini uygulamışlardır. Mirasçılığın vasiyetten daha kuvvetli bir hak olduğu kanaatine varan Hanefîler mûrisini öldüren kişinin mirastan mahrum kaldığı gibi mûsîsini öldüren kimsenin de vasiyetten mahrum kalmasının evleviyetle gerektiğine hükmetmişlerdir.^[68]

[62] Kudûrî, *et-Tecrîd*, 5/2486.

[63] [يُبَدَأُ مِنْ تَرْتِيبِهِ بِالْأَقْوَى فَأَلْفَوْى مِنَ الْحَقُوقِ] bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 29/136.

[64] [عُرِفَ ذَلِكَ بِقَضِيَّةِ الْعُقُولِ وَشَوَاهِدِ الْأَصُولِ] bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 29/136.

[65] Serahsî, *el-Mebsût*, 29/136-137.

[66] Serahsî, *el-Mebsût*, 29/138.

[67] bk. Kudûrî, *et-Tecrîd*, 7/3433; 8/3917, 3942, 3948, 3956, 3975, 3977.

[68] Kudûrî, *et-Tecrîd*, 8/4021-4022.

Serahsî ise söz konusu meseleyi ele aldığı bahiste Hanefîlerin takdim ilkesiyle istidlâlde bulduklarından söz etmez.^[69] Bununla birlikte o, aynı konuda Hanefî imamlar arasında ihtilaf konusu olan başka bir meselede Ebû Yûsuf'un takdim ilkesine dayalı istidlâlde bulunduğunu gösteren açıklamalar yapar. Söz konusu ihtilaf, mûsîsini öldüren kimsenin, maktulün mirasçıları izin vermesi durumunda vasiyetten doğan haklardan yararlanıp yararlanamayacağı hakkındadır. Ebû Hanîfe ve Muhammed b. Hasan mirasçıların razı olması durumunda bu vasiyetin geçerli olduğuna hükmederlerken Ebû Yûsuf bu durumda dahi vasiyetin geçerli olmayacağı görüşündedir. Serahsî söz konusu ihtilafı Ebû Yûsuf'un dayandığı aklî delillerden söz ederken onun takdim ilkesine dayalı bir istidlâlde bulunduğunu gösteren açıklamalar yapar. Bu açıklamalara göre Ebû Yûsuf kendi görüşünü temellendirirken ilgili mesele ile bir başka mesele arasında kuvvetli-zayıf mukayesesi yapmıştır. Ebû Yûsuf'un kuvvetli-zayıf mukayesesi için kullandığı mesele dârulharpteki bir harbîye yapılan vasiyet meselesidir. Mirasçıların izin olsa dahi bu vasiyetin geçerli olmayacağı görüşü Hanefî imamların ortak kanaatidir. Bunun nedeni dârulharpteki harbî kişinin Müslüman kimseyle hükmen savaş durumunda bulunuyor olmasıdır. Ebû Yûsuf mûsîsini öldüren kişinin hükmen değil hakikaten savaş durumunda oluşunu gerekçe göstererek mirasçılar onay verse dahi bu kimseye yapılan vasiyetin evleviyetle geçersiz sayılması gerektiğini savunur.^[70] İlgili meselede Ebû Yûsuf'un hakikaten var olan durum ile hükmen var olan durum arasında kuvvetli-zayıf mukayesesi yaptığı ve takdim kuralına başvurarak hükme vardığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Küllî fıkhd prensiplerinden söz eden fıkhd kaynaklarında bir fıkhd kaidesi olarak yer verilmemiş olmakla birlikte fıkhd ve fıkhd usulü eserlerinde “kuvvetliyi zayıfa takdim ilkesi” olarak formüle edilebilecek bir ilkeye sıkça atıfta bulunulduğu görülmektedir. Bu çalışmada kısaca “takdim ilkesi” olarak isimlendirilen bu prensip mahiyeti, kapsamı, fıkhd kaideleri arasındaki konumu ve Hanefî fûrû eserlerinde mezhebin görüşlerini temellendirme ve diğer mezheplere karşı savunma amacıyla kullanım keyfiyeti bakımından araştırma konusu edilmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlar ve dikkat çekilecek hususlar hakkında şunlar söylenebilir:

Takdim ilkesi aklen kabul görmüş, örf ve şeriat tarafından da onaylanmış temel ilkelerden biridir. Diğer birçok kaide gibi usul ve fûrû eserlerinde çok sık başvurulan ilkelerden biri olarak öne çıkmasına rağmen ilgili kaynaklarda takdim ilkesinin bir fıkhd kaidesi olarak itibara alınmayışı bazı araştırmacılar tarafından sorgulanmış ve bu durum konu hakkında bir takım farklı yorumların yapılmasına ve yeni tekliflerin ortaya atılmasına yol açmıştır.

Kapsam itibariyle çok kuşatıcı olup istisnalarının bulunmayışı, şer'î naslardan ziyade aklî ilkelere istinad edişi ve geçerliliği hakkında her hangi bir ihtilafın söz konusu olmayışı takdim ilkesini fıkhd kaidelerinden ayıran yönler olarak öne çıkmaktadır. Bu hususlar dikkate alındığında takdim ilkesinin bir fıkhd kaidesi olduğu yönündeki iddianın aksine onun aklî-mantıkî kaidelerden biri olarak itibara alınması gerektiği ve fıkhd kaideleri arasında mütalaa edilmesinin mümkün olmayacağı anlaşılmaktadır.

Takdim ameliyesinin uygulanması, ilgili prensipten bağımsız düşünölemeyecek bir takım unsurların ve bu unsurların teşekkülü için gerekli şartların yerine gelmesine bağlıdır. Bu unsurlar ve şartlar yerine gelmeden yapılacak takdim ameliyesi hatalı sonuçlara neden olacaktır. Ayrıca fikhî meselelerde takdim ilkesine dayalı istidlâlde bulunmak için yeter düzeyde fikhî bilgi, donanım ve yetkinliğe sahip olmak gerekmektedir. Bu yetkinliğin elde edilebilmesi için aranan asgarî

[69] bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 27/176.

[70] Serahsî, *el-Mebsût*, 27/177.

şartların deliller arası teâruz söz konusu olduğunda başvuru tercih ameliyesi hakkındaki yeterlilik şartları olduğu söylenebilir.

Kudûrî'nin *et-Tecrîd* adlı eseriyle Serahsî'nin *el-Mebsût*'u mezheplerin görüşlerini ve delillerini mukayeseli olarak aktaran ve Hanefîlerin görüşlerini cedel üslubunu kullanarak savunan ve bu münasebetle Hanefî fakihlerin takdim ilkesiyle istidlâl tarzını yansıtacak önemli veriler sunan iki metin olarak dikkate alınabilir. Bu iki eser üzerinden yapılan okumalarda takdim ilkesinin fikhî temellendirmek amacıyla kendisine en sık başvuru aklî argümanlardan biri olarak kullanıldığı açıkça görülmekte; mezhep imamları başta olmak üzere Hanefî fakihlerin birçok fikhî meseleyi takdim ilkesini dikkate alarak hükme bağladıkları anlaşılmaktadır. Her iki metinde de diğer mezheplerin görüşlerine ve argümanlarına yapılan atıflar takdim ilkesinin farklı fikhî anlayışlarına sahip çevreler tarafından da istidlâl kaynağı olarak sıkça kullanıldığını göstermektedir. Bu izahlar, takdim ilkesinin fikhî akıl yürütme faaliyetinde dikkate alınması gereken başlıca ilkelere biri olduğu hususunda fukahâ arasında herhangi bir görüş ayrılığının bulunmadığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte takdim ilkesinin uygulanma tarzının ictihâdî bir husus olduğu ve bu nedenle fikhî mezhepleri arasında bu ilkenin tatbikine ilişkin görüş farklılıklarının bulunduğu görülmektedir. İlkenin tatbiki için öncelikle tespit edilmesi gereken kuvvet ve zayıflık durumlarının tespitindeki ictihad farklılıklarının takdim ilkesiyle istidlale dayalı hükümlerde de farklılığa yol açan başlıca neden olduğu söylenebilir. Nitekim Kudûrî ve Serahsî'nin fikhî meseleleri ve her mezhebin dayanaklarını açıklama sadedinde verdikleri bilgiler de kuvvet-zayıflık durumlarının tanımı, tayini ve bunlara istinaden takdim ilkesinin uygulanma keyfiyetinin ictihâdî bir husus olduğuna işaret etmektedir. Bu durum takdim ilkesiyle ilgili tasavvur ve kabullerin gerek mezhep içi ve gerekse mezhepler arasındaki ihtilafların ortaya çıkmasında önemli bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Kudûrî ve Serahsî'nin söz konusu eserlerinden seçilen örnek meselelerde görüleceği üzere takdim ilkesinin tatbiki ve kuvvet-zafiyet cihetlerinin hangi kural ve argümanlara istinaden nasıl işletilmesi gerektiğine ilişkin tartışmalar bu ilkeye dayalı fikhî akıl yürütme tarzları hakkında da önemli veriler sunmaktadır. Makalede zikri geçen örnek meseleler takdim ilkesinin farklı kavramlar altında, farklı tarz ve suretlerle de tatbik edildiğini göstermektedir. Örneğin bazı meselelerde "kıyas" ve "evleviyet" kavramlarıyla örülü tarzda icra edilen takdim ameliyesinin evlâ kıyas veya hafî-celî kıyaslar arası tercih anlamındaki istihsânın farklı örnekleri şeklinde tezahür ettiği görülmektedir.

Takdim ilkesinin tatbikinde mukayese edilen tarafların kuvvet-zafiyet cihetlerinin nasıl işletildiği yönündeki örnekler dikkate alındığında konu hakkında bir takım genel çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Örneğin, Cuma namazının öğle namazından ve haccın umreden kuvvetli görülmesi örneklerinde olduğu gibi kimi zaman fiillerin daha güçlü olan cihette geçerliliğini temin yönünde, kölenin mülkiyet edinebilmesini yadsıma örneğinde olduğu gibi, kimi zaman da geçersizlik yönünü güçlendirmek amacıyla evleviyetin işletildiği görülmektedir.

Takdim ilkesi gibi birçok aklî-mantıkî ilke fikhî eserlerinde yer bulmakta, bu ilkeler fikhî ve fikhî usulünde birçok küllî kaidenin mihrini teşkil etmektedirler. Diğer disiplinlerde olduğu gibi fikhî ve fikhî usulü ilimlerinde bu ilkelerin tanımı, kapsamı, diğer küllî kaidelerle münasebeti, fikhî istidlâlde kullanımı ve bu ilkelere dayalı akıl yürütme faaliyetlerinin fikhî ahkâma yansımaları üzerine yapılacak araştırmalar alana önemli katkılar sunacaktır. Bu ilkelerin deliller ve hükümler arası teâruz durumlarında başvuru tercih kurallarının tespitinde oynadığı rolün keşfine yönelik çalışmalar da fikhî araştırmalarına önemli katkılar sağlayacak, yeni ve özgün bakış açılarının geliştirilmesine yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- Abdülazîz el-Buhârî, Alâüddin Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed. *Keşfü'l-esrâr an Usûli Fahrulislâm el-Pezdevî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Aclî, Ebû Abdullah Muhammed b. Mahmûd el-İsfahânî İbn Abbâd. *el-Kâşifu ani'l-Mahsûl fî ilmi'l-usûl*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1411/1990.
- Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, İbnü'l-Ferrâ Muhammed b. Hüseyin. *el-'Udde fî usûli'l-fikh*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Hamevî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî. *Gamz-ü uyûni'l-basâir şerh-u Kitabi'l-Eşbâh ve'n-nezâir*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985.
- İbn Abdüsselâm, Ebû Muhammed İzzeddîn Abdülazîz. *Kavâidü'l-ahkâm fî masâlihi'l-enâm*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâtü'l-Ezheriyye, 1414/1991.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003.
- İbn Emîru Hâc, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed. *et-Takrîr ve't-tahbîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed. *Fethu'l-gaffâr bi-şerhi'l-Menâr = Mişkâtü'l-envâr fî usûli'l-Menâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid. *Şerhu Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- İcî, Ebû'l-Fazl Adudüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Abdülgaffar. *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004.
- İmrânî, Ebü'l-Hüseyin b. Ebi'l-Hayr Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim. *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*. thk. Kâsım Muhammed en-Nûri. 13 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421/2000.
- İsnevî, Ebû Muhammed Cemaleddin b. el-Hasan. *Nihâyetü's-sûl şerhu Minhacü'l-vüsûl fî ilmi'l-usûl*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Kâkî, Kıvâmüddîn Muhammed b. Ahmed. *Mi'râcü'd-dirâye fî şerhi'l-Hidâye*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1444/2023.
- Kannevî, Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Hân b. Hasen b. Alî. *Tahsîlü'l-me'mûl min ilmi'l-usûl muhtasaru İrşâdü'l-fuhûl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî. *Kitâbü'l-Furûk = Envârü'l-burûk fî envâi'l-furûk*. dirase ve thk. Muhammed Ahmed es-Serrâc, Ali Cum'a Muhammed. 4 Cilt. Kahire: Daru's-Selâm, 1421/2001.
- Kızılkaya, Necmettin. *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kaideler*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2. Basım. 2021.
- Kuds, Abdülhamid b. Muhammed b. Ali. *Letâifü'l-işârât şerh alâ teshîli't-turukât li-nazmi'l-Varakât fî'l-usûli'l-fikhiyyât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1445/2024.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Ebî Bekr. *Mevsû'atü'l-kavâ'idü'l-fikhiyyeti'l-mukârene = et-Tecrîd*. thk. Muhammed Ahmed Sirac, Ali Cum'a Muhammed. 12 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 1424/2004.
- Leknevî, Abdülali Muhammed b. Nizameddin Muhammed. *Fevâtihu'r-rahmât bi-şerhi Müsellemi's-sübût*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002.

- Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. *el-Hâvi'l-kebîr hüve Şerhu Muhtasari'l-Müzenî*, thk. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Ahmed Abdülmevcud. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1999.
- Nedvî, Ali Ahmed. *el-Kavâidü'l-fikhiyye -mefhûmuhâ, neş'etuhâ, tatavvuruhâ, dirâsetü müellefâtihâ, edilletühâ, muhimmetuhâ, tatbîkâtuhâ-*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 3. Basım, 1414/1994.
- Nedvî, Muhammed Ali Şefik. "Kâ'idetü (ed-da'if fi mu'aradati'l-kaviyyi ma'dûmun hukmen) te'sil ve tatbîq". *Mecelletü'd-Dirâsâti'l-Arabiyye*. 35/5 (Ocak 2017), 2907-3008. <https://doi.org/10.21608/dram.2017.163165>.
- Rahûnî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Musa. *Tuhfetü'l-mes'ûl fî şerhi Muhtasari Münthe's-sûl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007.
- Râmuşî, Ali b. Muhammed b. Ali. *Fevâidü'l-Pezdevî*, thk. Amir Ahmed en-Nidavî. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1438/2017.
- Remlî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984.
- Sadrüşşerîa, Ubeydullah b. Mes'ûd b. Mahmûd el-Buhârî el-Mahbûbî. *et-Tavzîh fî halli gavâmi-zî't-tenkîh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2014.
- Sedlân, Salih b. Ganem. *el-Kavâidü'l-fikhiyyeti'l-kübrâ ve mâ teferra'a 'anhâ*. Riyad: Dâru Belensiyye, 1417/1997.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2020.
- Siğnâkî, Hüsameddin Hüseyin b. Ali b. Haccâc. *en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1444/2023.
- Sübki, Tâceddin Abdülvehhâb b. Ali b. Abdülkâfi. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1991.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî. *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Hasan İsmail eş-Şafiî. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1999.
- Teftâzânî, Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah. *Şerhu't-Telvîh ale't-Tavzîh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2012.
- Tüfî, Ebü'r-Rebî' Necmeddin Süleyman b. Abdülkavî. *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1407/1987.
- Ünver, Ahmet Numan. "Cedelin Fıkıh İlminde Kullanımı: Kudûrî ve Ebu't-Tayyib et-Taberî Arasındaki Bir Münâzara Bağlamında". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 21/39 (Haziran 2019), 67-91.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah. *el-Bahru'l-muhîf fî usûli'l-fikh*. 4 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1412/1992.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah. *Teşnîfü'l-mesâmi' bi Cem'i'l-cevami' li-Tâcuddîn es-Sübki*, thk. Seyyid Abdülazîz, Abdullah Rebi. 4 Cilt. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1419/1999.
- Zeylâî, Fahreddin Osman b. Ali. *Tebyînü'l-hakâyık şerhu Kenzi'd-dekâik*, thk. Ahmed Azzev İnâye. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2021.